

تحلیل فقهی معاملات مبتنی بر اطلاعات نهانی در بازار بورس

فصلنامه علمی فقه و حقوق نوین

Print ISSN: 2717- 1469
Online ISSN: 2717 – 1477

ISC.SID.NOORMAGZ.MAGIRAN
GOOGLESCHOLAR.ENSANI
www.jaml.ir

سال ۱۴۰۴، سال ششم، شماره ۲۲،
صفحات ۱۸-۱

کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشکده الهیات و علوم اسلامی، دانشگاه تبریز، ایران

یعقوب زمانی

yagoubzamani@gmail.com

دانشیار گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشکده الهیات و علوم اسلامی، دانشگاه تبریز، ایران (نویسنده مسئول)

دکتر محمد امین فرد

m.aminfard@tabrizu.ac.ir

چکیده

این مقاله به بررسی معاملات مبتنی بر اطلاعات نهانی از دیدگاه قواعد و اصول کلی فقهی می‌پردازد. اطلاعات نهانی به اطلاعاتی اشاره دارد که هنوز به عموم اعلام نشده‌اند اما می‌توانند بر تصمیمات اقتصادی تأثیر قابل توجهی بگذارند. معاملات بر اساس اطلاعات نهانی با چند اصل مهم در شریعت اسلام مغایرت دارند، که این مغایرت‌ها شامل مواردی مانند لزوم رعایت عدالت، حرمت اکل مال به باطل، مصداق تصرف غیرشرعی اموال، قاعده حرمت اختلال در نظام، مصداق خیانت در امانت، ادله نفی انحصارطلبی در نظام توزیع، حرمت احتکار، قاعده احترام مال مسلمان، قاعده لاضرر و لاضرار، روایت المؤمنون عند شروطهم، قاعده حفظ نظام و دلیل عقل مستقل، نظریه منطقه الفراغ، و نهی از تلقی رکیبان می‌شود. این تحقیق با بررسی جوانب مختلف این اصول و معاملات مبتنی بر اطلاعات نهانی، به تحلیل و تطبیق این دو مقوله پرداخته و تلاش می‌کند تا با ارائه راهکارهای فقهی، به بهبود وضعیت معاملات و حفظ عدالت در جامعه کمک کند. پژوهش پیش رو که با روش توصیفی-تحلیلی و در بستر مطالعات کتابخانه‌ای انجام گرفته در صدد پاسخگویی به این پرسش اصلی است که از دیدگاه فقه امامیه، تکلیف و شرایط معاملات مبتنی بر اطلاعات نهانی چیست؟ تحلیل‌ها و راهکارهای ارائه شده در این پژوهش می‌تواند به پژوهشگران، قانون‌گذاران و مسئولان اقتصادی در تدوین قوانین و سیاست‌های مؤثر کمک کرده و به بهبود وضعیت بازارها و ارتقای عدالت اجتماعی بیانجامد.

اطلاعات نهانی، فقه امامیه، قواعد فقهی، بورس

واژگان کلیدی:

Jurisprudential analysis of transactions based on inside information in the stock market

Scientific Journal of Modern
Jurisprudence and Law

Print ISSN: 2717- 1469
Online ISSN: 2717 - 1477

Profile in ISC,SID, Noormags,
Magiran, Ensani,
GoogleScholar
www.jaml.ir

Year 2025, Sixth year , Issue 22

Pages 1-18

yaghub zamani Master's degree in Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Faculty of Theology and Islamic Sciences, University of Tabriz, Iran

yagoubzamani@gmail.com

Dr. Mohammad Aminfard Associate Professor, Department of Islamic Jurisprudence and Law, Faculty of Theology and Islamic Sciences, University of Tabriz, Iran (Corresponding Author)

m.aminfard@tabrizu.ac.ir

Abstract

This article examines insider trading from the perspective of general jurisprudential rules and principles. Insider trading refers to information that has not yet been made public but can have a significant impact on economic decisions. Insider trading conflicts with several important principles in Islamic law, including the need to observe justice, the prohibition of taking all one's wealth for nothing, the example of unlawful appropriation of property, the rule of the prohibition of disruption of the system, the example of betrayal of trust, the evidence for the negation of monopoly in the distribution system, the prohibition of hoarding, the rule of respecting Muslim property, the rule of no harm and no harm, the narration of Al-Mu'minun 'ad-Sharru' (The Believers Are on Their Terms), the rule of maintaining the system and the evidence of independent reason, the theory of the zone of freedom, and the prohibition of considering the rider. This study, by examining various aspects of these principles and insider trading, analyzes and applies these two categories and tries to provide jurisprudential solutions to help improve the state of trading and maintain justice in society. The present research, which was conducted using a descriptive-analytical method and within the context of library studies, seeks to answer the main question: From the perspective of Imami jurisprudence, what are the duties and conditions of transactions based on confidential information? The analyses and solutions presented in this research can help researchers, legislators, and economic officials in formulating effective laws and policies and lead to improving the situation of markets and promoting social justice.

Keywords:

Secret information, Imami jurisprudence, jurisprudential rules, stock market

مقدمه

در بازارهای مالی، دسترسی به اطلاعات محرمانه و استفاده از آن‌ها برای کسب سود بیشتر نسبت به سایر سرمایه‌گذاران، موضوعی حساس و چالش‌برانگیز است. این مسئله زمانی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند که مدیران شرکت‌ها از این اطلاعات برای دستیابی به اهداف خود بهره ببرند و در اطلاع‌رسانی به سرمایه‌گذاران تأخیر یا نقص داشته باشند. چنین معاملاتی می‌تواند اصول کارایی بازار و نظریه نمایندگی را زیر سؤال ببرد. معامله‌گران با اطلاعات نهانی قادرند قبل از اینکه بازار به اطلاعات جدید واکنش نشان دهد، از قیمت‌های نادرست بازار بهره‌برداری کنند. این گروه شامل مدیران ارشد و دیگر افراد داخلی شرکت است که به دلیل موقعیت‌شان، دیدگاه بهتری نسبت به فعالیت‌های شرکت دارند. همچنین، کارگزاران نیز به واسطه نقش‌شان در هدایت مشتریان، ممکن است خود را در جایگاه دارندگان اطلاعات نهانی ببینند و از این اطلاعات برای منافع شخصی استفاده کنند. این نوع از معاملات، که به استفاده از اطلاعات نهانی و داخلی در بازارهای مالی اشاره دارد، با چالش‌های اخلاقی و قانونی متعددی روبه‌روست. اطلاعات نهانی می‌تواند شامل اطلاعات مالی، استراتژیک و یا حتی اطلاعات مربوط به معاملات شرکت‌ها باشد که به طور گسترده‌ای بر تصمیم‌گیری‌ها و رفتارهای بازار تأثیر می‌گذارد. در این میان، بررسی معاملات مبتنی بر اطلاعات نهانی از منظر اصول و قواعد فقهی اسلامی، امری ضروری و حائز اهمیت است؛ چرا که فقه اسلامی به عنوان یک نظام جامع حقوقی و اخلاقی، دارای اصول و قواعدی است که هدف آن تأمین عدالت و اخلاق در تمامی ابعاد زندگی انسان‌ها، از جمله معاملات و مبادلات مالی است.

فقه امامیه بر پایه اصولی چون عدالت، احترام به حقوق دیگران و پرهیز از ظلم و ضرر بنا شده است. بر این اساس، معاملات مبتنی بر اطلاعات نهانی با چندین اصل اساسی در فقه امامیه مغایرت دارد. از جمله این اصول، می‌توان به لزوم رعایت

عدالت، حرمت اکل مال به باطل، مصداق تصرف غیرشرعی اموال، قاعده حرمت اختلال در نظام، و قاعده احترام مال مسلمان اشاره کرد. همچنین، این نوع معاملات می‌تواند منجر به اختلال در نظم و انحصارطلبی در نظام توزیع شود که مغایر با اصول اسلامی نظیر حرمت احتکار و قاعده «لا ضرر و لا ضرار» است.

با توجه به این اصول و با استناد به قواعد فقهی نظیر حفظ نظام و دلیل عقل مستقل، نظریه منطقه الفراغ و نهی از تلقی رکبان، این تحقیق به بررسی و تحلیل مغایرت‌های معاملات مبتنی بر اطلاعات نهانی با اصول شریعت اسلام پرداخته و تلاش می‌کند تا راهکارهای فقهی مناسبی برای جلوگیری از این نوع تخلفات ارائه دهد. هدف اصلی این پژوهش، تبیین و تفسیر اصول فقهی اسلامی در زمینه معاملات مالی و ایجاد یک نظام اقتصادی عادلانه و پایدار است که بتواند در تدوین قوانین و سیاست‌های اقتصادی مؤثر واقع شود و به بهبود وضعیت بازارها و ارتقای عدالت اجتماعی کمک نماید.

پیشینه

مطالعات متعددی در زمینه معاملات مبتنی بر اطلاعات نهانی و تأثیرات آن بر بازارهای مالی و نظام اقتصادی انجام شده است. این پژوهش‌ها به بررسی جنبه‌های مختلف معاملات مبتنی بر اطلاعات نهانی، از جمله اثرات آن بر عدالت اجتماعی، شفافیت بازارها و احترام به حقوق سرمایه‌گذاران، پرداخته‌اند که در دو عنوان مقاله و پایان نامه بررسی می‌شود. مقالات

۱- قاسمی، حامد عباس، نوروزی، محمد، (۱۳۹۰)، «استفاده از اطلاعات نهانی در بازار اوراق بهادار»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۵۳، صص ۳۸-۹: در این مقاله به بررسی ابعاد مختلف حقوقی استفاده از اطلاعات نهانی پرداخته و پیشنهاداتی را در ارتباط با نحوه تفسیر ماده ۴۶ قانون بازار اوراق بهادار ارائه می‌گردد.

مشابه پرداخته و وضعیت حقوقی این معاملات در قوانین ایران و آمریکا را تحلیل می‌کند. نتیجه‌گیری این است که با وجود ممنوعیت قانونی، معاملات با اطلاعات نهانی از نظر حقوقی معتبر هستند، اما طرف مقابل امکان فسخ قرارداد را به دلیل تدلیس دارد.

۸- علم الهدی، سجاد، (۱۳۸۸)، بررسی اجمالی فقهی معاملات بورس اوراق بهادار از منظر فقه، فصلنامه دانش پژوهان، شماره ۴

: این مقاله به بررسی معاملات بورس از دیدگاه فقهی می‌پردازد.

۹- زاهدمنش، شروین، (۱۴۰۲)، رجب زاده اصطهباناتی، علیرضا، صادقی، محمد، بررسی فقهی و حقوقی رانت در بورس با نگاهی بر دارنده اطلاعات نهانی، مطالعات فقه اقتصادی سال ۵، شماره ۱: این مقاله به بررسی رانت خواری در بورس با استفاده از اطلاعات نهانی می‌پردازد.

۱۰- زاهدمنش، شروین، (۱۴۰۰)، رجب زاده اصطهباناتی، علیرضا، صادقی، محمد، مسئولیت مدنی استفاده کنندگان از اطلاعات نهانی در معاملات بورسی، جامعه شناسی سیاسی ایران، سال چهارم، شماره ۳: در این مقاله به مسوولیت های مدنی سوء استفاده کنندگان از اطلاعات نهانی پرداخته شده است.

پایان نامه ها

۱- اصفهانی، عماد حقوقی، «بررسی حقوقی معاملات متکی بر اطلاعات نهانی در بورس»، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق گرایش خصوصی دانشگاه شهید اشرفی اصفهانی، سال دفاع ۱۳۹۷

۲- سهابی، روح الله، «تاثیر سوءاستفاده از اطلاعات نهانی در معاملات بورسی»، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم ارتباطات اجتماعی دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، سال دفاع ۱۳۹۵

۲- جنیدی، لعلیا، نوروزی، محمد، (۱۳۸۷)، «شناخت ماهیت اطلاعات نهانی در بورس اوراق بهادار»، مجله فصلنامه حقوق، شماره ۲، صص ۱۴۷-۱۲۹: در این مقاله به بررسی و تفسیر ویژگی های مختلف اطلاعات نهانی پرداخته اند.

۳- میرزایی منفرد، غلامعلی، (۱۳۹۲)، «تحلیل جرم سوء استفاده از اطلاعات نهانی در بازار اوراق بهادار»، مجله آموزه های حقوق کیفری، شماره ۵، صص ۲۴۰-۲۱۱: در این مقاله به بررسی و تحلیل جرم سوء استفاده از اطلاعات نهانی پرداخته است.

۴- ساریخانی، عادل، میرزایی منفرد، غلامعلی، (۱۳۹۶)، تحلیل مبانی فقهی و حقوقی جرایم مرتبط با اطلاعات نهانی در بازار اوراق بهادار، بورس اوراق بهادار، شماره صص ۱۲۵-۱۰۱: در این مقاله به تحلیل و بررسی جرایم مرتبط با اطلاعات نهانی پرداخته شده است.

۵- شبانی، محمدصادق، (۱۳۹۵)، بررسی وضعیت حقوقی معاملات متکی بر اطلاعات نهانی در بورس اوراق بهادار، مجله بورس اوراق بهادار، شماره ۳۳، صص ۱۱۵-۱۳۱: در این مقاله به وضعیت حقوقی معاملات متکی بر اطلاعات نهانی پرداخته شده است.

۶- توحیدی، محمد، (۱۳۹۸)، بررسی و تحلیل معاملات مبتنی بر اطلاعات نهانی براساس موازین فقه، مجله تحقیقات مالی اسلامی، شماره ۲، صص ۲۵۴-۲۲۳ Bottom of Form : این تحقیق به تعریف اطلاعات نهانی، انواع معاملات نهانی، و نظریه‌های مرتبط با آن پرداخته و ضرر و زیان ناشی از این معاملات را بررسی می‌کند. همچنین، این معاملات با اصول فقه امامیه مانند ممنوعیت ضرر، غبن، تدلیس و غصب مقایسه شده‌اند.

۷- نصیری، مرتضی، عیسایی تفرشی، محمد، قربانی لاجوانی، مجید، (۱۳۸۷)، معامله اوراق بهادار با استفاده از اطلاعات نهانی؛ مطالعه تطبیقی در حقوق آمریکا و ایران، مجله پژوهش حقوق و سیاست، شماره ۲۴، صص ۱۴۸-۹۹: این مقاله به بررسی تفاوت‌های جرم معامله با اطلاعات نهانی و جرایم

۲-۱- لزوم رعایت اصل عدالت

عدالت در زبان فارسی به معنای داد کردن و انصاف داشتن است. (معین، ۱۳۷۵: ۲۲۷۹) در نگرش اسلامی، جهان بر پایه‌ی عدالت بنا نهاده شده است، به طوری که هر موجودی در مکان ویژه خود قرار دارد و وظیفه‌ی معین خود را به انجام می‌رساند. از دیدگاه مفهومی، عدالت به معنای دادن حق به هر صاحب حق یا نهادن هر چیز در جایگاه مناسب خود است. در بیان امام علی (ع)، هیچ فاصله‌ای بین سیاست و عدالت نیست و بهترین سیاست را سیاستی می‌داند که بر مبنای عدالت استوار باشد. (خوانساری، ۱۳۶۰؛ ج ۳، ۴۲۰) بر اساس آموزه‌های حضرت علی (ع)، عدالت موجب می‌شود که هر چیز در جایگاه صحیح خود باشد؛ در حالی که بخشش ممکن است آن را از جایگاه طبیعی‌اش خارج سازد. عدالت به عنوان مدیریت کلی امور جامعه تلقی می‌شود، در حالی که بخشش معطوف به گروه خاصی است؛ بنابراین عدالت از شرافت و برتری بیشتری برخوردار است. (سیدرضی، ۱۳۸۴: ۷۳۵. مطهری، ۱۳۵۴: ۱۱۱)

نقض اصل عدالت در عرصه‌های اقتصادی و مالی به معنای ظلم و نادیده گرفتن حقوق مالی دیگران است. هرگاه عدالت آسیب ببیند، ظلم و ستم پیشه خواهد شد. این قانون در تمامی جنبه‌های اجتماعی و اقتصادی حاکم است. در کلیه بخش‌های اقتصادی کشور، عدم برقراری عدالت بین تمام افراد جامعه منجر به تبعیض در استفاده از فرصت‌های مالی و اقتصادی می‌شود و این تبعیض به نقض حقوق دیگران منجر می‌گردد. هدف از ایجاد یک بازار سرمایه منظم و شفاف، تحقق عدالت در اطلاع‌رسانی به تمام سرمایه‌گذاران و جلوگیری از بهره‌برداری نابجا توسط افرادی که به اطلاعات محرمانه دسترسی دارند، بوده است.

از دیدگاه دیگر، بهره‌برداری از اطلاعات محرمانه توسط دارندگان اولیه و ثانویه، به مثابه برخورد تبعیض‌آمیز علیه سرمایه‌گذاران بی‌اطلاع تلقی می‌شود. دارندگان این اطلاعات باید به گونه‌ای عادلانه عمل کنند و از هرگونه سوءاستفاده

۳- شیخ بگلو، خدیجه، «بررسی فقهی و حقوقی معاملات اوراق بهادار در بازار بورس ایران»، پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته‌ی حقوق (گرایش خصوصی) دانشگاه تبریز، سال دفاع ۱۳۹۴

پژوهش حاضر با تمرکز بر موضوع معاملات مبتنی بر اطلاعات نهانی از منظر اصول فقهی اسلامی، به تحلیل و تطبیق جوانب مختلف این نوع معاملات و حکم آن با اصول فقهی پرداخته تا بتواند نگاهی جامع‌تر و عمیق‌تر به این مسئله داشته باشد. این تحقیق می‌تواند به عنوان یک پژوهش نوآورانه و ارزشمند و جامع در این زمینه، به پر کردن خلأهای موجود و ارتقای دانش فقهی در این زمینه کمک نماید.

۲- بررسی معاملات مبتنی بر اطلاعات نهانی با قواعد و اصول های فقهی

اطلاعات نهانی به معلومات یا اطلاعاتی اطلاق می‌شود که در دسترس عموم نیستند در حالی که می‌توانند تأثیر زیادی بر ارزش اوراق بهادار یا عملکرد مالی یک شرکت داشته باشند. این اطلاعات می‌توانند شامل مواردی مانند برنامه‌های استراتژیک، نتایج مالی پیش‌بینی نشده، قراردادهای همکاری‌های جدید، یا مشکلات مالی و قانونی باشند. افراد دارای اطلاعات نهانی ممکن است شامل مدیران، کارکنان داخلی، مشاوران یا سایر افرادی باشند که به اطلاعات حساس دسترسی دارند. استفاده از این اطلاعات برای خرید یا فروش اوراق بهادار به عنوان معامله بر اساس اطلاعات نهانی شناخته می‌شود و معمولاً قوانین و مقررات سخت‌گیرانه‌ای برای جلوگیری از چنین معاملاتی وجود دارد. (جنیدی و نوروزی، ۱۳۸۸: ۱۲۹) معاملات مبتنی بر اطلاعات نهانی در چارچوب دین اسلام و فقه امامیه با چالش‌هایی مواجه است. این نوع معاملات به دلیل ایجاد نابرابری، ضرر رساندن و دخالت در مدیریت و مسئولیت‌ها، از نظر شرعی مورد تردید قرار می‌گیرند. در اسلام، اصول و قواعدی وجود دارد که با چنین معاملاتی ناسازگار هستند و بررسی این مسائل نیازمند مراجعه به فقه اسلامی است تا اعتبار این معاملات روشن شود.

قاعده کلی، از استفاده افراد بدون اجازه شرعی و قانونی جلوگیری می‌شود. یکی از آیاتی که در آن خداوند به روشنی در زمینه ممنوعیت اکل مال به باطل سخن گفته است آیه ۲۳ سوره نساء است: *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا*

جرجانی در آیات الاحکام، مفهوم باطل را به عنوان اسباب نامشروع و غیر قانونی مانند دزدی، قمار و عقود ناسالم تعریف می‌کند و بیان می‌دارد که به نظر می‌رسد منظور از اکل مال، هرگونه تصرف در اموال دیگران است. (جرجانی، ۱۳۶۲: ۲)

مقدس اردبیلی نیز تصرف بدون دلیل شرعی در اموال دیگران را شامل ربا، غصب و قمار می‌داند و معتقد است که بغیر رضایتهم دلالت بر عدم جواز تصرف در اموال دیگران بدون اجازه صاحب آن یا بدون دستور شرعی دارد و باطل را شامل قمار، ربا و فریب در معاملات و ظلم می‌داند. (مقدس اردبیلی، بی تا، ۴۲۷) فاضل مقداد اکل الأموال بالباطل را شامل هر چیزی می‌داند که شارع آن را مجاز نشناخته است، اعم از غصب، دزدی، خیانت و عقود فاسد، خواه ربوی باشند یا نباشند و فساد آن‌ها به دلایل دیگر باشد که در کتب فقه ذکر شده است. (فاضل مقداد، ۱۳۷۷: ۲) علامه طباطبایی تأکید می‌کند که این آیه حرام بودن معاملات باطل را بیان می‌کند. (علامه طباطبایی، ۱۳۸۳: ۲) بنابراین، هرگونه تجاوز، تقلب، غش، معاملات ربوی، معاملات نامشخص، خرید و فروش کالاهای بی‌فایده منطقی و عقلانی، خرید و فروش وسایل فساد و گناه، همگی تحت این قانون کلی قرار دارند. (بابایی، ۱۳۸۲: ۱)

با این حال، استفاده ناعادلانه و تبعیض آمیز از اطلاعات محرمانه برای خرید سهام به قیمت پایین یا فروش آن به قیمت بالاتر، که به زیان سهامداران بی‌خبر منجر می‌شود، نمونه‌ای بارز از اکل مال به باطل است. زیرا فرد دارای اطلاعات محرمانه آگاه است که با افشای این اطلاعات در بازار، قیمت سهامی که به قیمت بالا فروخته شده، کاهش یافته و ارزش

تبعیض آمیز خودداری ورزند تا تمام سرمایه‌گذاران بتوانند به طور عادلانه از آن بهره‌مند شوند. علاوه بر این، زمانی که دارندگان اطلاعات محرمانه، این اطلاعات را به صورت عمدی فاش می‌کنند، خواه به نفع گروهی خاص باشد یا نه، اصول عدالت و دسترسی منصفانه به اطلاعات از طریق مجاری قانونی و رسمی نادیده گرفته می‌شود. این نوع نشت اطلاعات منجر به استفاده‌ی تبعیض آمیز از داده‌ها می‌گردد. برای مثال، اگر یک عضو هیئت مدیره یا مدیرعامل شرکتی که در بورس پذیرفته شده، تصمیمات مهمی مانند افزایش سرمایه یا امضای قرارداد بزرگ صادراتی را پیش از اطلاع رسانی به سازمان بورس و اوراق بهادار، به خویشاوندان و آشنایان خبر دهد تا آن‌ها بتوانند سهام شرکت را در قیمت پایین خریداری کنند، این کار تبعیض آمیز و ظالمانه است و به زیان سایر سرمایه‌گذارانی که از این اطلاعات بی‌خبر هستند و سهام خود را با قیمت پایین‌تر می‌فروشند، تمام می‌شود. یعنی هرگونه رفتار تبعیض آمیز با این اطلاعات، نمونه‌ای از تصاحب ناعادلانه‌ی دارایی‌ها بین افراد است که نمونه‌ای بارز از بی‌عدالتی و ظلم محسوب می‌شود.

۲-۲- حرمت اکل مال به باطل

در نظام اقتصادی اسلامی، مهم‌ترین مسئله حلال بودن منابع مالی است. این به معنای کسب درآمد از راه‌هایی است که شرعاً مجاز شناخته شده‌اند. بر این اساس، قرآن کریم مسلمانان را از اندوختن ثروت از طریق ناروا منع کرده و تأکید دارد که آن‌ها باید پایه‌های مالی خود را بر اساس ایمان پاک و تقوا استوار سازند و نیز روزی خود را به شیوه‌ای کسب کنند که با فطرت سالم انسان سازگار باشد و خداوند آن را پسندیده و مجاز اعلام کرده است. (مائده/ ۸۸)

قاعده «حرمت اکل مال به باطل» به عنوان یک قاعده مسلم فقهی در بیان فروعات فقهی غالباً به عنوان مستند حکم مورد استناد قرار می‌گیرد. (عامری، نوابی، ۱۳۸۸: ۱۱۳) سند این قاعده برخی از آیات قرآنی است و اینجاست که پای این قاعده در تمام ابواب فقهی باز می‌شود و با استناد به این اصل مهم و

و به نفع خود معامله می‌کنند. چنین رفتاری به زبان سایر سرمایه‌گذاران و نقض حقوق آن‌ها منجر شده و مصداق بارزی از تصرف غیر شرعی اموال به شمار می‌آید.

۲-۴- قاعده حرمت اختلال در نظام

قاعده نفی اختلال در نظام، مستند به دلایل فقهی قوی، از جمله خبر حفص بن غیاث و حکم عقل است؛ زیرا حفظ نظام اجتماعی به صلاح عموم است و بر هم زدن آن مفسده قطعی به دنبال دارد. (حلی، ۱۴۱۳ق: ۳۷. مظفر، ۱۳۸۸ق: ج ۱، ۲۴۳) علاوه بر این، بنای عقلا در همه نظام‌های بشری تأکید بر همین مطلب است. شارع مقدس نیز فارغ از ردع نکردن آن، بلکه آن را تأیید نیز کرده است. (حکیم محمدتقی، ۱۹۱۹م: ۱۹۷. هاشمی شاهرودی، ۱۴۱۷ق: ج ۴، ۲۳۴)

شارع در هر دو جنبه قانونگذاری و محتوای قوانین خود، به حفظ نظام امور مردم پرداخته است، مانند تأکید بر معاملات رایج عقلایی، اصول دوام پیمان‌ها، پذیرش شواهد عرفی، اصل صحت و تأکید بر حفظ وضع موجود. (خورسندیان، شرعی، ۱۳۹۵: ۸)

این قاعده در نظام‌های مختلف (اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی)، یکی از ضروریات جوامع بشری به شمار می‌رود. هر عاملی که موجب تزلزل یا آسیب به این نظام‌ها شود، قطعاً نامناسب است و بدین معنا که حفظ این نظام‌ها و زیرمجموعه‌های آن‌ها ضروری است. حفظ نظام به عنوان یک وظیفه شخصی و گاهی اجتماعی، گاهی اختیاری و گاهی اجباری، و همچنین به صورت یک وظیفه مشروط تلقی می‌شود. (انصاری، ۱۴۱۶: ج ۲، ۷۲۰) به عبارت دیگر، همانطور که اختلال در این نظام‌ها غیرمجاز است، حفظ آن‌ها نیز لازم است و هر عملی که به حفاظت از این نظام‌ها منجر شود، ضروری است. (وحید بهبهانی، ۱۴۱۷) بدون شک یکی از پیامدهای سوء استفاده از اطلاعات نهانی در بازار، بر هم زدن نظام اقتصادی است که در محدوده‌ای وسیع‌تر، به اختلال در نظام سیاسی و اجتماعی منجر می‌شود و به وضوح می‌توان

ریالی آن نیز کم خواهد شد. این کاهش ارزش، زیان عمدی را به سایر سهامدارانی که از این اطلاعات بی‌خبر هستند و سهام را به قیمت بالا خریداری کرده‌اند، وارد می‌کند. علاوه بر این، در صورتی که فرد دارای اطلاعات نهانی، در ازای ارائه این اطلاعات به دیگران، تقاضای مزایای مادی یا معنوی داشته باشد، این نیز می‌تواند مصداقی از «اکل سُحت و حرام» تلقی شود. همچنین، عمل فرد توصیه‌شده که با آگاهی از عدم افشای اطلاعات به بازار، سهام دیگران را به قیمت پایین خریداری کند یا سهام خود را گران‌تر از ارزش واقعی بفروشد، حرام و نامشروع است؛ به عبارت دیگر، اگر فرد دارای اطلاعات محرمانه سهام خود را به قیمت بالا بفروشد، در واقع سرمایه‌گذاران دیگری هستند که بدون آگاهی از کاهش قیمت و ارزش دارایی‌های خود پس از افشای اطلاعات، زیان می‌بینند و هرچه تعداد سهام آن‌ها بیشتر باشد، میزان زیان نیز بالاتر می‌رود.

۲-۳- مصداق تصرف غیر شرعی اموال

قاعده حرمت تصرف در اموال دیگران بدون اذن آن‌ها، یکی از قواعد فقهی است که بر محترم بودن اموال هم مسلمانان و هم کافران غیر حربی تأکید می‌ورزد و هر نوع دخالت در این اموال را بدون رضایت صاحبانش حرام می‌شمارد. این اصل با عبارت «عَدَمُ حِلِّ مَالِ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِطَبِيبِ نَفْسِهِ» نیز شناخته شده و در بحث‌های مربوط به معاملات به کار رفته است. (نجفی، ج ۲۶، ۲۶۶، کاشف الغطاء، ج ۱، ۵۰۳، مروج جزائر، ج ۵، ۳۴۴) این قاعده علاوه بر داشتن جنبه تکلیفی (حرمت دخل و تصرف)، دارای جنبه وضعی (ضمان) نیز هست. بدین معنا که دخل و تصرف در اموال دیگران ضمان‌آور خواهد بود. (خوئی، ۱۴۱۷ق: ج ۴، ۱۶۷)

بنابراین تصرف غیر شرعی اموال و استفاده نادرست از اموال دیگران به این مفهوم است که شخصی بدون اجازه و ناروا از دارایی‌های دیگران بهره‌برداری کند. در معاملاتی که بر پایه اطلاعات محرمانه استوار است، کسانی که به این داده‌ها دسترسی دارند، بدون آگاه‌سازی دیگران، از آن‌ها سود جسته

سوء استفاده از اطلاعات نهانی را زیر مجموعه قاعده منع اختلال در نظام و دلایل آن جرم شناخت و حرمت آن را اثبات کرد. (شیخی و دیگران، ۱۴۰۲: ۷۵)

۲-۵- مصداق خیانت در امانت

امانت در اصطلاح عبارت است از مالی که بوسیله یکی از عقود امانی یا به حکم قانون، نزد شخصی باشد. (جعفری لنگرودی، ترمینولوژی حقوق، ۱۳۸۵، ۷۹) خیانت در امانت به معنای استفاده کردن، تصاحب، تصرف و تلف نمودن باهم با سوءنیت در مالی است که نزد شخص امین به امانت سپرده شده باشد. (محقق حلی، ۱۴۰۸ق: ج ۲، ۱۷۴. جعفری لنگرودی، ۱۳۷۰ش: ۲۷۰)

خیانت در امانت شامل تصرف، ضایع کردن، مفقود کردن یا استفاده از دارایی‌ها یا اسناد به زیان صاحبان یا دارندگان آن‌ها می‌شود، زمانی که این اشیاء به صورت اجاره، امانت، رهن، وکالت یا هر نوع دیگری از کار یا بدون اجرت به شخصی سپرده شده و قرار بوده است که به مصرف مشخصی برسد یا مسترد شود. (امیری و دیگران، ۱۴۰۱: ۴۸۰) در روایات بسیاری از ائمه معصومین علیهم‌السلام به اهمیت پاسداری از امانت و پرهیز از خیانت در آن تأکید شده است. به نظر فقها خیانت در امانت حرام و از گناهان کبیره است. (علامه حلی، ۱۴۱۴ق: ج ۱۲، ۱۴۷، دستغیب، ۱۳۸۸ش: ج ۲، ۲۵۲. بهنسی، ۱۴۰۹ق: ۱۸۱. شیخ طوسی، ۱۴۰۰ق: ۳۲۵)

در بازارهای مالی، اطلاعات نهانی که به طور قانونی در اختیار برخی افراد خاص از شرکت‌های پذیرفته شده در بورس یا بازارهای خارج از بورس و ناظران آن قرار داده می‌شود، مانند امانت گذاشتن یک مال منقول همچون دارایی نامشهود در دست آن‌ها است (ایروین، ۱۹۸۷: ۴). این اطلاعات باید به نحوی مساوی برای منفعت تمام کارکنان شرکت به کار رود، اما گاهی اوقات امین این اطلاعات، آن‌ها را به فروش می‌رساند و علاوه بر ضایع کردن حقوق ذینفعان، از منافع آن نیز بهره‌برداری می‌کنند یا اینکه این دارایی را در اختیار نزدیکان خود برای استفاده قرار می‌دهند و یا به جای آنکه آن

را در دسترس کارکنان شرکت قرار دهند، به افراد دیگری می‌دهند؛ این رفتار آنان باعث می‌شود که تمام افراد واجد شرایط و ذیصلاح برای دسترسی به اطلاعات حیاتی، از آن بی‌خبر باشند و در عین حال، اطلاعات به کسانی داده می‌شود که ممکن است حتی سهامدار آن شرکت نباشند. در حقیقت، رابطه بین مدیران شرکت و سهامداران به منزله رابطه اصیل و وکیل است و کسانی که به اطلاعات حساس دسترسی دارند، به عنوان امین و وکیل سهامداران (مالکان اصلی شرکت) شناخته می‌شوند تا زمانی که چنین اطلاعاتی عمومی شود. تا آن زمان، چنین فردی از معامله اوراق بهادار شرکت با استفاده از اطلاعات حساس به نفع خود منع خواهد شد. کسی که از این قاعده سوء استفاده کند، در واقع به خیانت در امانت متهم است. بنابراین، اگر مدیری بر اساس قوانین و مقررات از بهره‌برداری شخصی از اطلاعات محرمانه منع شده باشد، داد و ستد بر پایه این داده‌ها و افشای آن‌ها به نفع شخص ثالث، نقض وظیفه امانت‌داری مدیر محسوب می‌شود. البته، اگر مدیران شرکت (افرادی که دارایی‌های امانی را پذیرفته‌اند) در حفظ آن زیاده‌روی یا کوتاهی نکرده باشند و با وجود تلاش‌های آن‌ها در حفاظت از رازها و داده‌های شرکت، این اطلاعات به بیرون درز کرده و مورد سوء استفاده قرار گیرد، در این صورت مدیران شرکت ضامن نخواهند بود. (نجفی، ۱۳۶۵: ج ۲۶، ۲۸) به طور مشابه، هرگونه استفاده یا افشای غیرقانونی اطلاعات محرمانه توسط کسانی که به طور قانونی به آن دسترسی دارند، مانند دستکاری امینی است که اموالی را به امانت گرفته تا صرفاً برای افراد خاصی خرج کند، اما بدون توجه به وظایف خود، آن اموال را برای منافع شخصی خود یا برخی افراد خاص خارج از آن گروه یا تنها برای بخشی از افراد آن گروه صرف می‌کند که همگی این رفتارها نمونه‌ای از خیانت در امانت به شمار می‌آیند.

خیانت در روابط اقتصادی به مواردی هم تعلق می‌گیرد که به صورت مستقیم و غیر مستقیم بر مباحث فوق دلالت دارد که به برخی از آنچه در فقه اسلام ذکر شده است اشاره می‌شود:

بلکه به مسلمانان توصیه شده است که در پیمان و وزن خود بیش از حد معمول اضافه کنند. امام صادق (ع) فرموده‌اند که تا زمانی که ترازو به سمت اضافه کشیده نشده و بیشتر نگردد، حقوق به طور کامل ادا نشده است. «الایکون الوفاء حتی یمیل المیزان» (اخلاق اسلامی، ۱۳۹۳: ۱۰۹) با بررسی موضوعات مطروحه در رابطه با خیانت در اخلاق تجاری، به این نتیجه می‌رسیم که عملکردهای خائنانه، شامل غش، تبلیغات فریبنده و زیباسازی کالاها و... منجر به ارائه اطلاعات نادرست و سوء استفاده از اطلاعات می‌شود و اسلام با چنین رفتارهای ناپسندی مخالف است، زیرا فرصت‌های نابرابر اطلاعاتی را فراهم می‌آورد که ممکن است به سوء استفاده منجر شود.

۲-۶- ادله نفی انحصارطلبی در نظام توزیع

در نظام اقتصادی اسلامی، تفسیر برخی دستورات و رویه‌ها به این صورت است که نباید شرایط و قوانین اقتصادی به گونه‌ای طراحی شوند که زمینه‌ساز انحصار در تولید و توزیع کالاها و خدمات شود یا اینکه فعالان اقتصادی بتوانند به آزادی در این مسیر فعالیت کنند. این به معنای آن است که فقط یک شرکت یا فرد خاص، تولید یا عرضه کالا و توزیع آن در بازار را در اختیار داشته باشد و از این رو، عرصه‌های تولید و عرضه از رقابت سالم دور شوند. (شیخی و دیگران، ۱۴۰۲، ۷۵)

از نظر اسلامی، انحصارگرایی به معنای استفاده ناعادلانه از قدرت، ثروت یا منابع برای بهره‌برداری شخصی به ضرر دیگران است و این عمل به شدت نکوهش شده است. واژه انحصارطلبی در قرآن کریم به طور مستقیم نیامده است، اما از دو دسته آیات می‌توان این مفهوم را برداشت کرد: نخست آیاتی که به عملکرد انحصارطلبانه برخی افراد یا گروه‌ها اشاره دارد، مانند ادعای خدایی فرعون (شعراء، آیه ۲۹)، انحصارطلبی برادران حضرت یوسف (ع) در جلب محبت پدر، (یوسف، آیه ۸-۹) انحصارطلبی اشراف بنی‌اسرائیل در زمان طالوت و تلاش آنان برای دستیابی به مناصب اجتماعی و فرماندهی جنگ (بقره، آیه ۲۴۶ - ۲۴۷) و اعتقاد یهود و نصارا

الف) ممنوعیت غش در معاملات: در روایات تأکید شده است که هرگونه غش در معاملات، که شامل اختلاط عمدی محصولات بدون آگاهی خریدار می‌شود، به شدت منع شده و به عنوان نوعی کلاهبرداری شناخته می‌شود. چنین عملی، که در آن فروشنده محصولی را با ماده‌ای دیگر بدون افشای آن به خریدار مخلوط می‌کند، مانند مخلوط کردن روغن با پیه، حرام اعلام شده است. از پیامبر اکرم (ص) نقل قول شده که فرموده‌اند کسی که به هم‌مذهبان خود در معاملات غش کند یا به آنها ضرر رساند یا حيله‌گری کند، از جامعه ما نیست. خداوند برکت روزی چنین فردی را از بین می‌برد، راه‌های امرار معاش او را مسدود می‌کند و او را به حال خود رها می‌سازد. (تولایی و دیگران، ۱۳۸۸: ۱۷)

ب) آرایش کالا یا محیط عرضه آن: در فقه اسلامی، آراستن کالاها یا محیط عرضه به نحوی که خریداران را در مورد نقص‌های محصولات فریب دهد، مورد نکوهش قرار گرفته است. این امر به ویژه در مورد آن دسته از آرایشگرانی صدق می‌کند که با پنهان کردن عیوب، خواستگاران را به اشتباه می‌اندازند.

ج) تبلیغات دروغین و مبالغه در بیان کیفیت کالاها: پیامبر اکرم (ص) همچنین تأکید کرده‌اند که ای تجارت پیشه‌گان دیگر عذری برای شما باقی نمانده و راه راست برایشان آشکار شده است. آنها در معرض خطر بزرگی قرار دارند که ممکن است آنها را به سمت گناه سوق دهد و در قیامت به صورت گناهکاران محشور خواهند شد، مگر اینکه در سخنان خود صادق باشند. (عاملی، حر، ۱۴۰۹ ق: ج ۱۲، ۲۸۵) «یا معشر التجارا ارفعوا رؤوسکم فقد وضع لکم، تبعثون یوم القیامه فجار فجاراً الا من صدق حدیثه»

د) کم فروشی: در قرآن مجید، به شدت با کسانی که در معاملات خود کم‌فروشی می‌کنند برخورد شده است. سوره مطففین این موضوع را بیان می‌کند که وای بر آنانی که هنگام خرید به وزن و مقدار خود می‌افزایند و در هنگام فروش از آن می‌کاهند. به همین دلیل، نه تنها از کم فروشی منع شده،

حکم احتکار حرام را دارد. (موسوی اردبیلی، استفتاء ۱۳۹۲: ۲۳)

بنابراین، دلایل حرمت احتکار که شامل قاعده الضرر و همچنین مصلحت حفظ نظام و حرمت اختلال در نظام می‌باشد، می‌توانند در موضوع استفاده از اطلاعات نهانی و سوء استفاده از آن نیز اعمال شوند. سوء استفاده از اطلاعات نهانی می‌تواند به دلیل ایجاد زیان برای دیگران و اختلال در نظام اقتصادی و اجتماعی، حرام و جرم تلقی شود. در موارد احتکار، فرد به امید افزایش قیمت و کسب سود بیشتر، کالا را در بازار نمی‌فروشد زیرا پیش‌بینی می‌کند که قیمت آن افزایش یابد. اما در سوء استفاده از اطلاعات نهانی، فرد با اطمینان می‌داند که فروش یا خرید کدام کالا برای او سودآور خواهد بود پس قطعاً چنین معامله ای جایز نخواهد بود.

۲-۸- قاعده احترام مال مسلمان

سید علی موسوی قزوینی تأکید کرده است که احترام به معنای منع تصرف در چیزی است و آنچه محترم شمرده می‌شود، چیزی است که نباید در آن دخل و تصرف شود. (موسوی قزوینی، ۱۴۱۹ ق: ۲۰۹) آیت الله سید محسن طباطبایی حکیم نیز بیان داشته که احترام به اموال مسلمانان به معنای منع تصرف در آن‌ها است، همانطور که احترام به خون و آبروی آنان نیز به همین معناست و نه اینکه احترام به مال به معنای ضمانت شخص دارنده آن باشد. (طباطبایی حکیم، ۱۴۱۶ ق: ج ۱۲، ۴۱۱) پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «حرمة مال المؤمن كحرمة دمه» یعنی مال یک مؤمن باید همانند خون او مورد احترام قرار گیرد. (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۴: ج ۲، ۵۱۰) بر پایه این مبانی، لازم است که طرف‌های معاملاتی به دارایی‌های یکدیگر همانند دارایی‌های خودشان احترام بگذارند و از دستکاری اطلاعات بپرهیزند تا به این ترتیب، آسیبی به آن‌ها وارد نشود. در نتیجه، باید اطلاعات به صورت شفاف و برابر بین طرفین تقسیم شود تا از هرگونه سوءاستفاده و خسارت جلوگیری به عمل آید.

به حقانیت انحصاری آیین خویش (بقره، آیه ۱۱۳) به عنوان نمونه در قرآن کریم، انحصارطلبی اشراف بنی‌اسرائیل به معنای تلاش آن‌ها برای حفظ مناصب اجتماعی و فرماندهی جنگ به نفع خود و مخالفت با انتخاب الهی طالوت به عنوان رهبر است. (بقره، آیات ۲۴۶-۲۴۷). این انحصارطلبی نشان‌دهنده سوءاستفاده از قدرت و ثروت برای بهره‌برداری شخصی بود.

به طور مشابه، در بازارهای مالی، افرادی که به اطلاعات محرمانه دسترسی دارند، بدون افشای آن به دیگران، از آن بهره‌برداری کرده و به نفع خود معامله می‌کنند. این اقدام موجب ضرر به سایر سرمایه‌گذاران و نقض حقوق ایشان می‌باشد. که نشان‌دهنده استفاده ناعادلانه از اطلاعات و قدرت برای منافع شخصی و به ضرر دیگران است.

۲-۷- حرمت احتکار

احتکار در لغت از ریشه «حکر» گرفته شده است که به معنای ظلم و بدرفتاری در معاشرت است. (کلینی، ۱۴۰۷: ج ۵، ۱۶۴). عاملی، ۱۴۰۹: ج ۱۷، ۴۲۷) در اصطلاح عبارت است از اینکه کسی طعامی را بخرد و آن را نگه دارد تا در بازار کمیاب شود و قیمت آن گران شود. (ابن اثیر جزری، ۱۴۱۷: ج ۱، ۴۱۷)

طبق نظر فقها بدون شک، احتکار اگر با قصد زیان رساندن به مسلمانان یا اختلال در نظام زندگی جامعه آن‌ها صورت پذیرد، حرام است. (صدوق، ۱۴۱۵: ۳۷۲، حلی، ۱۴۱۰: ۵۱۳، حلی، ۱۴۱۲: ۱۰۰۷، طوسی، ۱۳۶۳: ۱۱۵، حر عاملی، ۱۴۰۹: ۳۱۵، شهید ثانی، ۱۴۱۴: ۱۹۱، نراقی، ۱۴۱۸: ۴۴، کرکی، ۱۴۰۸: ۴۰، خمینی، ۱۳۹۰: ۵۰۱)

طبق نظر موسوی اردبیلی تجارت الکترونیک و فضای مجازی به عنوان یک طریق تجاری است، نه یک کالای تجاری و بر همین اساس می‌گوییم گرچه مطابق قول مشهور احتکار داده ها و اطلاعات در تجارت الکترونیک هرچند از نیاز ضروری عامه باشند، عملی مکروه است؛ اما مطابق قول غیر مشهور حتی احتکار داده ها و اطلاعات و دانش علمی ضروری هم

۲-۹- قاعده لاضرر و لاضرار

قاعده ممنوعیت ضرر و ضرار از حدیث معروف «لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ» فی الاسلام^۱ اخذ شده است و به قاعده لاضرر معروف است. (عاملی، ۱۴۱۴ق: ج ۲۶، ۱۴) بررسی قاعده لاضرر موید آن است که لاضرر از یک سو معامله گران را از هرگونه اعمالی که باعث ضرر یا حرج بر دیگری یا بر جامعه اسلامی باشد، برحذر می‌دارد و از سوی دیگر، در صورت تخلف و تعدی حاکم را به جلوگیری از آن ملزم می‌سازد. (محقق داماد، ۱۴۰۶ق: ج ۱، ۱۳۱) جمعی از محققان، فرهنگ‌نامه اصول فقه، ۱۳۸۹: ج ۱، ۶۲۲)

به فرموده امام خمینی (ره)، از حدیث «لا ضرر و لا ضرار» دو اصل قابل استفاده است؛ یکی منع زیان‌های مالی و جانی به دیگران و دیگری منع ایجاد فشارهای روحی و مشکلات برای افراد. اصل اول از «لا ضرر» و اصل دوم از «لا ضرار» نتیجه‌گیری شده است. (موسوی خمینی، ۱۴۰۸ ق: ج ۵، ۵۲۰) زیرا ضرر معمولاً برای ضرر مالی و جانی به کار می‌رود، برخلاف ضرار که غالباً در ایجاد عسر و حرج و در دشواری به کار می‌رود و پیامبر (ص) با این جمله از ایجاد هرگونه خسارت مالی و جانی و معنوی بر حذر داشته است.

آنچه واضح است، وارد کردن ضرر جانی و مالی به دیگران، چه مسلمان باشند چه غیرمسلمان، عملی حرام و مورد تأیید شارع نمی‌باشد همچنین، زیان‌های روحی و روانی و نگران کردن افراد نیز به عنوان عملی نامطلوب و حرام شناخته شده است؛ چنانچه در روایت سمره بن جندب، وی با ورود بی‌اجازه به خانه مرد انصاری، آسایش خانواده‌اش را بر هم زد که پیامبر (ص) دستور به برخورد با او داد. (کلینی، الکافی، ۱۴۰۷ق: ج ۵، ص ۲۹۲؛ شیخ طوسی، تهذیب الأحکام، ۱۴۰۷ق: ج ۷، ص ۱۴۷) آسیب رساندن به دیگران، اگر بدون قصد و عمد باشد، تنها مسئولیت مدنی در پی دارد، اما اگر فرد با نیت بد و آگاهانه به دیگری زیان بزند، علاوه بر مسئولیت مدنی، تعزیرات نیز برای فاعل در نظر گرفته می‌شود.

این قاعده بر تبادلات و معاملات عقلانی حکمفرما است و فقط آن دسته از معاملات را که نه به زیان و ضرار منجر شود، از سوی شریعت اسلامی پذیرفته می‌شود. در صورتی که معامله‌ای به ضرر منجر شود، با استفاده از قاعده نفی ضرر، یا آن معامله باطل اعلام می‌گردد یا با تعیین شروط خاص، محدودیت‌هایی بر آن اعمال می‌شود و در صورت وجود شرایط زیان‌آور، این شرایط حذف می‌گردند.

در حالت کلی ضرر از نظر عرف عبارت است از هرگونه ضرر در یکی از مواهب زندگی، چه در حیات او و چه در ممت باشد. (بجنوردی، ۱۳۷۱: ج ۱، ۲۱۴) استنباطات فقهی مشهود در کتابهای فقها نیز بر این امر صحه می‌گذارد که ضرر منهی را ضرر عرفی دانسته‌اند. (مکارم شیرازی، ۱۴۱۱: ج ۲، ۲۷۶، عراقی، ۱۴۱۸: ۳۲؛ بجنوردی، ۱۴۱۹: ج ۱، ۲۱۴، سبزواری، ۱۴۰۶: ج ۲، ۳۱۸؛ مکارم شیرازی، ۱۴۱۱: ج ۲، ۲۷۶) با این بیان، صدق عرفی ضرر در سوء استفاده از اطلاعات نهانی قطعی است؛ زیرا عرف قطعاً آثار سوء آن بر اقتصاد و سیاست را ضرر بزرگی می‌داند که توسط هیچ کس انکار شدنی نیست. ضرر به طرف مقابل معامله، ضرر به شرکت ناشر که اطلاعات متعلق به اوست و ضرر به کل بازار؛ ضررهایی هستند که امکان دارد از معاملات با اطلاعات نهانی ناشی شود. چنانچه اطلاعات نهانی و نشر نیافته‌ای در دل یک شرکت نهفته باشد، این داده‌ها به منزله دارایی‌های ناملموس و نامشهود آن مجموعه تلقی می‌شوند. هرگونه افشای بی‌ضابطه و بدون مجوز این اطلاعات به اشخاص خارج از سازمان، چه به صورت رایگان و چه در قبال دریافت مزایا، مصداق تجاوز به حقوق مالکیت و استفاده نابجا از منابع شرکت است که قانوناً ممنوع بوده و می‌تواند زیان‌هایی را به صاحبان سرمایه وارد آورد. این عمل با توجه به اصل لاضرر در فقه اسلامی، که هرگونه ضرر رساندن را نهی می‌کند، نادرست و ممنوع است.

با تأکید بر اینکه کارکنان و مدیران شرکت‌ها که به واسطه جایگاه (رابطه امانی و وکالتی) خود به اطلاعات حساس دسترسی دارند، مطابق با قوانین و مقررات داخلی شرکت،

مقصود از قاعده المؤمنون آن است که بر هر مسلمان و مؤمنی واجب است به تعهدات خویش پایبند باشد؛ بدین معنا که هرگاه کسی برای دیگری متعهد به چیزی شود، وفای به آن بر او واجب خواهد بود. (موسوی بجنوردی، ج ۳، ۲۵۱) بر قاعده المؤمنون به روایات متعدد که مضمون بعضی آنها مطابق با متن قاعده است استناد شده است. (حر عاملی، ج ۱۸، ۱۶ و ج ۲۱، ۲۷۶. بجنوردی، ج ۳، ۲۴۹-۲۵۳، نوری، ج ۱۳، ۳۰۰)

طبق این روایت مؤمنان باید به شروط خود در معاملات پایبند باشند و در حد توان خود برای اجرای آنها تلاش کنند، البته به شرط آنکه شروط معاملات با موازین شرعی سازگار باشند. رعایت تعهدات قراردادی و پایبندی به مفاد آنها در تقویت روابط حقوقی و اجتماعی مؤثر است و باعث می شود هر دو طرف با خیال راحت به فعالیت های خود ادامه دهند. افراد در عرصه کسب و کار باید به همه تعهدات شرعی و اخلاقی مندرج در قراردادها عمل کنند. این روحیه از اعتقادات دینی نشأت می گیرد و همین امر باعث می شود که هر گونه تعهد به خدمات یا رفاه توسط هر یک از طرفین به وقوع پیوندد. بلاشک، پایبندی به این قواعد هزینه های تولید را کاهش داده و نگرانی های طرفین را تا پایان دوران قرارداد برطرف می سازد، که در نتیجه بستر مناسبی برای برنامه ریزی و تولید فراهم می آورد. (رضایی، ۱۳۸۴: ۱۱) در تطبیق این روایت و معاملات با اطلاعات نهانی باید بیان کرد که متعاملین با شروط غیر مستقیم و مستقیم افشای اطلاعات برای همه و شرایط یکسان اطلاعاتی به این معامله وارد شده اند و شرایط نامتقارن و نامساوی اطلاعاتی باعث می شود افراد خواه و ناخواه به شروط متعهد شده خود پایبند نباشند.

۲-۱۱- قاعده حفظ نظام و دلیل عقل مستقل

با توجه به شواهد و استدلال های فراوانی که در آثار فقهی متاخر بر اهمیت حفظ نظام اسلامی تأکید دارند، (سبحانی، ۱۴۲۳ق: ج ۳، ۴۲۹، منتظری نجف آبادی، ۱۴۰۹ق: ج ۲، ۵۴۶ و ۵۶۸) این موضوع به عنوان یک اصل پذیرفته شده است. خلاصه ای از این قاعده این است که حفظ ساختار زندگی

موظف به حفظ محرمانگی هستند، اگر بدون اجازه سهامداران و مالکان اقدام به معامله بر اساس این اطلاعات نموده و یا آن را به خارج از شرکت منتقل کرده، هرگونه تبادل غیرمجاز این داده ها که منجر به زیان صاحبان سهام شود، مغایر با اصل لاضرر است.

۲-۹-۱- تقدیم قاعده لاضرر بر قاعده تسلیط اموال بر مردم

براساس ادله قاعده تسلیط مانند حدیث نبوی «الناس مسلطون علی اموالهم» مردم حق دارند هر زمان به هر میزان و به هر نحوی که بخواهند در اموال خود تصرف کنند و هیچکس حق ندارد مزاحم آنها شود، (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۲، ۲۷۳. احسائی، ج ۱، ۲۲۲، ح ۹۹) اما این قاعده مطلق نبوده و تابع قاعده نفی ضرر است؛ بنابراین هرگاه حاکمیت مالک بر اموال خود به ضرر دیگران منجر شود، این حاکمیت رد می شود. به بیان دیگر، همانطور که قاعده نفی ضرر، دلایل احکام اولیه را محدود می کند، قاعده تسلط نیز در همان چارچوب و معیار به موارد غیر زبان آور محدود می شود.

باید دید صاحب اطلاعات محرمانه که حق داد و ستد دارد چقدر از تجارت خود سود می برد و چه ضرری به دیگران وارد می کند. در صورت ضرر و زیان قابل توجه و کم اهمیت بودن معامله برای دارنده اطلاعات محرمانه، باید قاعده تسلیط ساقط و قاعده الضرر اعمال می شود و برعکس در صورت وجود ضرر اندک برای دیگران و نفع زیاد برای دارنده اطلاعات نهانی قائل به سقوط قاعده الضرر و اعمال قاعده تسلیط بود.

در نتیجه با مقایسه قاعده لاضرر و لاضرر به این مهم می رسیم، هرچند بنا به مقتضیات عموماتی چون افواید بالعقود اصل صحت شرعی تمام معاملات عقلایی است لکن به مقتضای قاعده «لاضرر و لاضرر» آن دسته از معاملات عقلانی که خود معامله یا یکی از خصوصیات آن یا فقدان شرطی در معامله به ضرر دیگران منتهی شود، در نظر شرع حرام و ضمان آور است.

۲-۱۰- روایت المؤمنون عند شروطهم

۲-۱۲- رعایت مصلحت

برخی مسائل وجود دارند که اگرچه نادیده گرفتن آنها موجب برهم خوردن نظم اجتماعی نمی‌شود، اما باعث از دست رفتن فواید قابل توجهی می‌گردد یا به زیان جامعه اسلامی منجر می‌شود. واضح است که در بسیاری از این موارد، حکم اصلی اباحه است؛ با این حال، حاکم اسلامی می‌تواند برای حفظ مصلحت عمومی، دستورات الزام‌آوری صادر کند. (معصومی نیا، ۱۳۸۹: ۶۰)

مصلحت برگرفته از ماده «ص-ل-ح»، در مقابل ماده «ف-س-د» است: «الاصلاح نقیض الفساد، و المصلحة: الصلاح» (ابن منظور، ۱۴۱۶: ج ۷، ۳۸۴)، در سخنان فقیهان نیز مصلحت، به معنای سود دنیوی و اخروی به کار رفته است. صاحب جواهر می‌نویسد: «یفهم من الاخبار و کلام الاصحاب، بل ظاهر الکتاب ان جميع المعاملات و غيرها انما شرعت لمصالح الناس و فوائدهم الدنیویة و الاخریة مما تسمى مصلحة و فائدة عرفا» (نجفی، ج ۲۲، ۳۴۴)

در تجزیه و تحلیل فقهی حفظ نظام، مشخص شده است که انجام برخی معاملات می‌تواند به اختلال در نظام بازار سرمایه و تضعیف عملکردهای کلیدی آن منجر شود. حال اگر فرض شود که اختلال در بازار سرمایه لزوماً به بروز اختلال و تضعیف در نظام اقتصادی جامعه اسلامی منجر نمی‌شود، این نکته اهمیت رعایت مصلحت را برجسته می‌کند. با پذیرش این فرض، بدیهی است که تضعیف بازار سرمایه و از بین رفتن عملکردها و منافع آن، به از دست رفتن فواید مهمی همچون تأمین مالی در مقیاس وسیع، مدیریت ریسک و نقدینگی جامعه منجر خواهد شد. بنابراین، ضرورت حفظ مصلحت اقتضا می‌کند که این نوع معاملات به دلیل تضعیف بازار سرمایه و زیان‌های وارده به منافع آن و نظام اقتصادی، تأیید شرعی نگیرند.

مردم، هم از دیدگاه عقل و هم شرع، ضروری است و هر گونه عملی که باعث برهم خوردن این نظام شود، عقلاً و شرعاً ممنوع است. با بررسی دقیق دلایل و روح حاکم بر شریعت اسلامی، مشخص است که حفظ ساختار زندگی افراد، دلیل یا حکمت بسیاری از قوانین شرعی است و به نوعی، جزء اهداف شریعت به شمار می‌آید. قانون‌گذار، چه در فرایند تدوین قوانین و چه در فرایند اجرای آنها، هیچ توجیهی برای رفتارها و کنش‌هایی که به نابسامانی زندگی مردم منجر می‌شود، نمی‌پذیرد و این رفتارها را منع کرده است. حکمت وضع بسیاری از قوانین شرعی، برپایی نظم در جامعه و پیشگیری از بروز اختلال در آن است؛ به عنوان مثال، فلسفه تعیین حدود و تعزیرات، منع احتکار کالا، ممنوعیت ربا، ضرورت رسیدگی به امور حسبه، پذیرش قاعده ید و اصل صحت، و بسیاری دیگر از موارد، حفظ نظم و جلوگیری از اختلال در آن است. (باقی زاده، امیدی فر، ۱۳۹۳: ۱۷۵)

فقه‌های اسلامی بر این باورند که هر عملی که موجب برهم خوردن نظم جامعه شود، باید به عنوان عمل حرام اعلام گردد و در مقابل، اقدامات ضروری برای حفظ این نظم را واجب دانسته‌اند. در تمامی جنبه‌های زندگی از جمله سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، امنیتی و قضایی، هر چیزی که به اختلال نظم منجر شود ممنوع و آنچه برای حفظ نظم لازم است، واجب ارزیابی می‌شود. (انصاری، ۱۴۱۶: ج ۲، ۷۲۰، خویی، ۱۴۱۶: ج ۱، ۵۵۵، خمینی، ۱۴۲۲: ج ۳، ۵۱۰)

بنابراین همان‌طور که اخلاص در نظم جامعه امری ناپسند و ممنوع است، سوء استفاده از اطلاعات نهانی نیز به بی‌نظمی، عدم اعتماد عمومی و برهم خوردن تعادل بازار منجر می‌شود. این اعمال نه تنها به ضرر افراد دیگر است، بلکه باعث ایجاد نابسامانی در نظام اقتصادی و کاهش اعتماد عمومی به نهادها و قوانین می‌شود. بنابراین، سوء استفاده از اطلاعات نهانی به همان اندازه که اخلاص در نظم اجتماعی و اقتصادی ممنوع است، غیر اخلاقی و ناپسند است.

۲-۱۳- نظریه منطقه الفراغ

مفهوم منطقه الفراغ به قلمرویی از دین اشاره دارد که فاقد حکم شرعی مشخصی است. بر اساس این نظریه، در برخی موضوعات اجتماعی، دین حکم خاصی صادر نکرده و این امکان را به حاکمان اسلامی داده است که با در نظر گرفتن شرایط زمانی و مکانی و نیازهای متغیر، قوانین و احکام جدیدی بنا نهند. (صدر، ۱۴۲۴ق: ۴۴۳) سید کاظم حائری، که از شاگردان صدر است، تغییرات اقتصادی در زمان‌ها و مکان‌های گوناگون و کاربرد جهانی احکام اسلامی را به عنوان دلایل صدر برای پشتیبانی از این نظریه برشمرده است. وی بیان داشته است که با گذشت زمان و پیشرفت‌های تکنولوژیک، روابط انسان با محیط پیرامون خود دستخوش تغییراتی می‌شود. بنابراین، ضرورت دارد که اسلام راه‌حل‌های مناسب با شرایط جدید را فراهم آورد و منطقه الفراغی وجود داشته باشد تا حاکمان اسلامی بتوانند بر اساس اصول اقتصاد اسلامی، قوانین مورد نیاز را وضع کنند. (طباطبایی، ۱۳۸۸: ۱۲۲)

اگرچه ممکن است پذیرش ممنوعیت معاملات با استفاده از اطلاعات محرمانه را بر اساس دلایل پیش‌گفته نپذیریم، ولی در صورت احساس نیاز فوری به سازماندهی این نوع معاملات در بازارهای مالی، می‌توان به نظریه منطقه‌الفراغ شهید صدر استناد کرد که در راستای حفظ همبستگی و یگانگی در بازارهای مالی، ارتقاء سطح اعتماد فعالان این عرصه و نیز برقراری نظم اقتصادی، قوانین الزام‌آوری توسط حکومت‌های اسلامی می‌تواند در زمینه‌هایی که شرع دستور صریحی نداده و به فعالان بازار اجازه انتخاب داده است، تنظیم گردد. این قوانین باید به گونه‌ای باشند که با موازین شرعی و قانون اساسی کشور تضاد نداشته باشند. (صدر، ۱۴۰۳: ۱۱ و ۷۲۶)

در واقع، مدیریت اقتصاد جامعه بر پایه تلفیق و تطبیق اصول ثابت و متغیر شریعت استوار است و امکان تعیین محدوده‌ای برای اختیارات در شریعت (حوزه ترخیص در شریعت) نشان‌دهنده بی‌توجهی قانون‌گذار نیست، بلکه بیانگر توجه به

نیازهای تغییرپذیر زمان و مکان و همچنین قابلیت انعطاف فقه اسلامی در برابر شرایط متفاوت اقتصادی است. (صدر، ۱۴۰۲: ۷۲۵-۷۲۶)

شهید صدر بر این باور است که شریعت اسلام دارای دو بخش است: بخشی که شامل احکام ثابت و «منجز» الهی است که تغییرناپذیر است و بخش دیگر که به ولی امر واگذار شده و هیچ دستور ثابت الهی در آن وجود ندارد که تغییرناپذیر باشد. ولی امر بر اساس اصول کلی اسلام و نیازهای آن دوران، در این بخش تصمیم‌گیری می‌کند. این بخش دقیقاً همان منطقه الفراغ است. (راعی، حسینی قلندری، ۱۳۹۱: ۳۵)

بر اساس روش امضا عقلا که بشر از دانش و تجربیات خود بهره می‌گیرد تا به اهداف و قراردادهای خود دست یابد، ابزارها و راهکارهایی طراحی شده‌اند که در ساختارهای اجتماعی به کار گرفته می‌شوند. مسئولان دینی شامل پیامبر اکرم (ص)، ائمه معصومین (ع) و فقهای دین، با بررسی و تطبیق این ابزارها با اصول ثابت نظام اسلامی، نسبت به تأیید، رد یا اصلاح آنها اقدام می‌کنند. از این رو، هنگام مطالعه دوران تأسیس حکومت اسلامی و نظام‌های اجتماعی در زمان رسول اکرم (ص)، مشاهده می‌کنیم که پیامبر اکرم (ص) ضمن حفظ ثباتات شریعت، در حوزه متغیرات، از قراردادهای دوران جاهلیت که بیشتر برگرفته از تمدن‌های ایرانی و رومی بود، استفاده می‌کردند. قراردادهایی نظیر مباحه ایرانی و مضاربه رومی به جای ربا در تأمین مالی کسب‌وکارها و خانواده‌ها به کار رفت یا از واحدهای پولی مانند درهم و دینار استفاده شد و همچنین از سازمان‌هایی مانند بیت المال کمک گرفته شد. البته این به آن معنا نیست که شریعت نمی‌تواند در حوزه‌های متغیر دخالت کند، بلکه به این معناست که این حوزه‌ها جزء مقولات تجربی بشری هستند و در صورت نیاز، شریعت با معرفی ابزار یا نهاد جدید، قطعاً مورد توجه و عمل قرار خواهد گرفت.

در صورت پذیرش نظریه منطقه الفراغ، به چندین مورد اساسی دست خواهیم یافت::

مبنای اعتبار و عدم اعتبار معاملات متکی بر اطلاعات نهانی اراده قانونگذار خواهد بود که مشروعیت اختیار ایشان از سوی شارع افزوده شده است.

اعتبار معاملات متکی بر اطلاعات نهانی دارای ثبات و دوام نخواهد بود و شرایط و اقتضائات ممکن است آن را دچار تحول و دگرگونی نماید یا حتی نظام دیگری جایگزین آن گردد.

مدت زمان و شرایط اعتبار این نوع معاملات به منافعی بستگی دارد که قانونگذار به آن‌ها توجه نموده است. پس از تصویب قانون، می‌توان جایگاه معاملات مبتنی بر اطلاعات نهانی را در چارچوب حقوق و نهادهای مربوطه مشخص نمود.

۲-۱۴- نهی از تلقی رکبان

در فقه، تلقی رکبان به معنی استقبال مردم شهر از کاروان‌های تجاری در خارج از شهر است. این عمل به هدف خرید کالاهای آنان به قیمت پایین‌تر یا فروش اجناس به قیمت بالاتر از نرخ معمول داخل شهر انجام می‌شود. (طریحی، ج ۴، ۱۳۷)

در دورانی که ابزارهای ارتباط جمعی به پیشرفت کنونی خود نرسیده بودند، تجار و صاحبان ثروت با شنیدن خبر نزدیک شدن کاروان‌های بازرگانی به شهر، برای خرید یا فروش کالاهای خود، پیش از ورود آنها به بازار شهر، به ملاقاتشان می‌شتابیدند. آنها با استفاده از اطلاعات ناکافی کاروان‌ها، کالا را با قیمتی پایین‌تر از بازار شهر خریداری می‌کردند یا محصولات خود را با قیمتی برابر یا بالاتر به فروش می‌رساندند. این اقدام مانع از آن می‌شد که کاروان‌ها وارد شهر شده و با ساکنان آن داد و ستد کنند. گاهی اوقات، در صورت پیش‌بینی کاهش قیمت‌ها به دلیل ورود کالاهای جدید، همین تجار پیشنهادات بالاتری به کاروان‌ها می‌دادند تا کالاها را احتکار کرده و کنترل بازار را در دست بگیرند. (کرمی، پورمند، ۱۳۸۷: ۱۸۰)

در اسلام، مخالفت با چنین رویکرد و عملکردی وجود دارد تا بازار از دخالت‌های غیر واقعی و مصنوعی در امان بماند و بسیاری از فقها، نظر به مکروه بودن آن دارند. (خمینی، ۱۳۸۰: ج ۳، ۳) ولی بعضی از فقهای معروف از قدمای اصحاب قائل به تحریم آن شده‌اند؛ مانند: فقیه بزرگوار «ابن ادریس حلی»، و فقیه بزرگوار «ابن برّاج» و احتمالاً شیخ الطائفه «شیخ طوسی». البته در میان فقهای اهل تسنن افراد بیشتری قائل به تحریم می‌باشند. فقها اتفاق نظر دارند اگر افرادی که به استقبال کاروان‌ها می‌روند با حيله و دروغ (پدیده سوء استفاده از اطلاعات) کالای کاروان‌های تجاری را به قیمت پایین خریداری کنند و یا به قیمت بالا به آنها کالایی را بفروشند قطعاً این معامله حرام و باطل است. (خمینی، ج ۳، ۱۳۸۰، ۵۹۷) مطابق نظر مشهور فقها، اگر بازرگانانی که از قیمت‌های رایج کالاهای خود در شهر اطلاع ندارند، کالاهایشان را بفروشند و سپس متوجه شوند که در معامله دچار غبن فاحش شده‌اند، حق دارند از خیار غبن استفاده کنند و معامله را فسخ نمایند. (روحانی، ج ۵، ۱۸۱)

در حدیث‌های متعددی به طور واضح از تلقی رکبان نهی شده است که در زیر به برخی از آنها اشاره می‌شود:

پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) فرمودند: هیچ یک از شما به استقبال تجارت بیرون شهر نروید و بگذارید مردم از یکدیگر استفاده کنند. (عاملی، ۱۴۰۹ ق: ج ۱۲، ۳۲۶) «لَا يَتَلَقَّى أَحَدُكُمْ تِجَارَةً خَارِجاً مِنَ الْمِصْرِ ذَرَوْا الْمُسْلِمِينَ يَرْزُقِ اللَّهُ بَعْضَهُمْ مِنْ بَعْضٍ» امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: به استقبال کاروان تجارتی نروید که پیامبر از آن نهی کرده است. (همان، ۳۲۷) «(لَا تَلَقَّ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ نَهَى عَنِ التَّلَقَّى)» در حدیث دیگری از امام صادق (علیه السلام) می‌خوانیم: نه به استقبال کاروان تجارتی برو و نه چیزی را که از او خریده‌اند بخر و نه از آن تناول کن. (همان، ۳۲۶) «لَا تَلَقَّ وَ لَا تَشْتَرِ مَا تُلَقَّى وَ لَا تَأْكُلُ مِنْهُ»

بررسی پدیده تلقی رکبان نشان می‌دهد که اسلام با نابرابری اطلاعات مخالف است و چنین رفتاری در تعالیم آن مذموم

این پژوهش با بررسی جامع و دقیق جوانب مختلف معاملات مبتنی بر اطلاعات نهانی از منظر اصول و قواعد فقهی، به تحلیل این معاملات پرداخته و نشان می‌دهد که این نوع از معاملات با ارزش‌ها و موازین اسلامی سازگار نیستند. معاملات مبتنی بر اطلاعات نهانی به دلیل ایجاد نابرابری و آسیب به سایرین در بازار، مغایر با اصولی چون عدالت، لاضرر و احترام به اموال دیگران هستند. همچنین، این معاملات می‌توانند باعث اختلال در نظام اقتصادی شوند و با قواعدی چون حرمت اختلال در نظام و اکل مال به باطل در تعارض باشند. این بررسی نشان می‌دهد که معاملات مبتنی بر اطلاعات نهانی نه تنها با اصول فقهی اسلامی همخوانی ندارند، بلکه موجب پیامدهای منفی گسترده‌ای در نظام اقتصادی می‌شوند.

سپاسگزاری

از معاونت محترم پژوهشی به خاطر حمایت حمایت معنوی در اجرای پژوهش حاضر سپاسگزاری می‌شود.
از آقای دکتر عبدالله علیزاده به خاطر بازبینی متن مقاله و ارائه نظرهای ساختاری تشکر و قدردانی می‌شود.
از داوران محترم به خاطر ارائه نظرهای ساختاری و علمی سپاسگزاری می‌شود.
نگارندگان بر خود لازم می‌دانند از آقای دکتر محمد رسول آهنگران به خاطر مطالعه متن مقاله حاضر و ارائه نظرهای ارزشمند سپاسگزاری نمایند.

منابع

قرآن کریم

- ابن اثیر، مبارک بن محمد. «النهایه فی غریب الحدیث و الانفر» جلد ۱. بیروت: دارالفکر للطباعة و النشر، ۱۴۱۷.

شمرده شده است. در حقیقت، اسلام بر تعادل و برابری دسترسی به اطلاعات تأکید دارد و به صداقت و شفاف سازی در روابط تجاری اهمیت خاصی قائل است.

نتیجه گیری

در این تحقیق، معاملات مبتنی بر اطلاعات نهانی از منظر اصول فقهی اسلامی بررسی شده و تلاش شده است تا مغایرت‌های این نوع معاملات با اصول فقه امامیه روشن شود. اصول فقه امامیه، که بر پایه عدالت، احترام به حقوق دیگران، پرهیز از ظلم و ضرر، خیانت و... بنا شده است، به وضوح نشان می‌دهد که معاملات مبتنی بر اطلاعات نهانی به دلیل تأثیرات گسترده خود بر بازارها، با اصول متعدد فقهی و اخلاقی در اسلام ناسازگار است. این نوع معاملات، از یک سو با قاعده لاضرر و لاضرار در تناقض است، زیرا موجب ضرر به دیگران و ایجاد نابرابری اقتصادی می‌شوند. همچنین طبق اصل حرمت اختلال در نظام، معاملات مبتنی بر اطلاعات نهانی باعث اختلال در بازار و بی‌ثباتی نظام اقتصادی می‌شود. علاوه بر این، لزوم رعایت عدالت و انصاف ایجاب می‌کند که معاملات با شفافیت و برابری انجام شوند، اما استفاده از اطلاعات محرمانه در این معاملات عدالت را زیر سؤال می‌برد و منجر به خیانت در امانت و تضییع حقوق دیگران می‌شود. نهی از تلقی رکبان نیز بر منع هرگونه فریب و اغفال در معاملات تأکید دارد؛ در این میان، معاملات اطلاعات نهانی به دلیل بهره‌گیری از اطلاعات ناعادلانه، مصداقی از تلقی رکبان محسوب می‌شوند. همچنین، معاملات مبتنی بر اطلاعات نهانی می‌تواند منجر به انحصارطلبی و اختلال در نظام توزیع شود. بر اساس اصل اکل مال به باطل و قاعده تصرف غیرشرعی اموال، استفاده ناعادلانه از اطلاعات محرمانه و بهره‌برداری غیرمجاز از اموال دیگران، مغایر با موازین شرعی و اخلاقی است. در نبود نص خاصی، نظریه منطقه الفراغ و حکم عقل مستقل به نادرستی این معاملات گواهی می‌دهد، زیرا آن‌ها موجب آسیب‌های اقتصادی و نابرابری می‌شوند.

- ابن ادریس. «السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی» چاپ ششم. قم: دفتر انتشارات الاسلامی، ۱۴۱۰ ه ق.
- ابن منظور. «لسان العرب». بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۱۶ ه ق.
- احسانی، احمد (ابن ابی الجهمور). «عوالی اللالی» جلد ۱. حدیث ۹۹.
- امیری، شیرزاد؛ عزتی، یزدان؛ طاهرنیا، محمد. «بررسی تطبیقی خیانت در امانت و اختلاس از نظر فقهی، حقوقی». فقه و حقوق معاصر، سال هشتم، شماره ۲۰، ۴۷۸-۵۱۲، ۱۴۰۱.
- امینی، مهدی. «اصول حاکم بر بازار اوراق بهادار مطالعه تطبیقی در حقوق ایران و آمریکا». رساله دکتری، دانشکده حقوق دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۹۴.
- امینی، مهدی؛ عیسائی تفرشی، محمد؛ شهبازی نیا، مرتضی. «دستکاری بازار اوراق بهادار مفهوم مبانی و روش‌ها مطالعه تطبیقی در حقوق ایران و آمریکا». پژوهش‌های حقوق تطبیقی، دوره نوزدهم، شماره ۱، ۲۶-۱، ۱۳۹۴.
- انصاری، مرتضی. «فرائد الاصول» چاپ پنجم. قم: مؤسسه النشر الاسلامی التابعه لجماعه المدرسین، ۱۴۱۶ ق.
- باقی زاده، محمدجواد؛ امیدی فر، عبدالله. «ضرورت حفظ نظام و منع اختلال در آن در فقه امامیه». فصلنامه علمی شیعه شناسی، دوره ۱۲، شماره ۴۷، ۱۷۰-۲۰۰، ۱۳۹۳.
- بجنوردی، میرزاحسن. «القواعد الفقهیه» جلد ۱، چاپ پنجم. قم: مؤسسه اسماعیلیان، ۱۳۷۱.
- بحرانی، یوسف بن احمد. «حذائق الناضره فی احکام العتره الطاهره». تهران: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات الاسلام، ۱۳۶۹.
- بهنسی، احمد فتحی. «مدخل الفقه الجنائی الاسلامی». قاهره: دار الشروق، ۱۴۰۹ ق.
- توحیدی، محمد؛ موسویان، سید عباس. «بررسی و تحلیل فقهی بورس‌بازی مبتنی بر دستکاری قیمت در بازار اوراق بهادار». بورس اوراق بهادار، سال یازدهم، شماره ۴۴، ۷۹-۱۱۳، ۱۳۹۷.
- تولایی، روح‌الله؛ صالح‌نژاد، سید عبدالله؛ حمیدزاده، مریم. «مبانی و اصول مشتری‌مداری در اسلام». توسعه انسانی پلیس، شماره ۱۷، ۱۳۸۸.
- جعفری‌لنگرودی، محمدجعفر. «ترمینولوژی حقوق». تهران: گنج دانش، ۱۳۷۰.
- حر عاملی، محمد بن حسن. «وسائل الشیعه» جلد‌های ۱۲ و ۱۷. قم: مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام، ۱۴۰۹ ه ق.
- حسینی، سید علی. «بازشناسی، تحلیل و نقد نظریه منطقه الفراغ». اندیشه صادق، شماره ۶ و ۷، ۱۳۸۱.
- حکیم، محمد تقی. «الاصول العامه للفقهاء المقارن» چاپ دوم. بیروت: مؤسسه آل‌البیت، ۱۹۱۹ م.
- حلی (علامه)، حسن بن یوسف بن مطهر. «نهایه الأحکام فی معرفه الاحکام». قم: مؤسسه اسماعیلیان، ۱۴۱۰ ه ق.
- حلی (علامه)، حسن بن یوسف بن مطهر. «منتهی المطلب فی تحقیق المذهب». مشهد: مجمع البحوث الاسلامیه، ۱۴۱۲ ه ق.
- حلی (علامه)، حسن بن یوسف بن مطهر. «مختلف الشیعه فی احکام الشریعه» چاپ دوم. قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۳ ه ق.
- حلی (محقق حلی)، جعفر بن حسن بن یحیی بن سعید. «مختصر النافع فی فقه الامامیه». تهران: مؤسسه البعثه، ۱۴۱۰ ه ق.
- خوانساری، سید جمال‌الدین محمد. «شرح غررالحکم و دررالحکم». تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۰.
- خورسندیان، محمدعلی؛ شرعی، الهام. «مبانی قاعده نفی اختلال نظام در فقه اسلامی و حقوق موضوعه». سال چهل و نهم، شماره یکم، ۱۰۴-۱۰۸، ۱۳۹۵.
- خوئی، سید ابوالقاسم. «مصباح الفقاهه» جلد ۴. قم: مؤسسه انصاریان، ۱۴۱۷ ق.
- دستغیب، عبدالحسین. «گناهان کبیره» جلد ۲. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۸۸.
- راغی، مسعود؛ حسینی قلندری، سید اسمعیل. «احکام حکومتی و منطقه الفراغ با تکیه بر اندیشه‌های فقهی شهید صدر». حکومت اسلامی، شماره چهارم، ۳۳-۵۸، ۱۳۹۱.
- رضایی، مجید. «آثار برخی قواعد فقهی بر بازار کار اقتصاد اسلامی». شماره ۱۸، ۶۳-۸۸، ۱۳۸۴.
- زحیلی، وهبه مصطفی. «الفقه الاسلامی و ادلته». دمشق: ۱۴۰۹ ق.
- سادات، محمد علی. «اخلاق اسلامی». تهران: سازمان سمت، ۱۳۹۳.
- سبحانی، جعفر. «الانصاف فی مسائل دام فیها الخلاف». مؤسسه امام صادق، ۱۴۲۳ ق.
- سبزواری، عبدالعلی. «تهذیب الاصول». بیروت: الدار الاسلامیه، ۱۴۰۶ ق.
- شهید ثانی، زین‌الدین بن علی. «الروضه البهیة». بیروت: دار الإحیاء التراث العربی، ۱۴۱۴ ق.
- شیخ بگلو، خدیجه. «بررسی فقهی و حقوقی معاملات اوراق بهادار در بازار بورس ایران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تبریز، ۱۳۹۴.
- صدر، محمدباقر. «اقتصادنا». بیروت: دار التعارف للمطبوعات، ۱۴۰۲ ق.
- صدر، محمدباقر. «صوره عن اقتصاد المجتمع الاسلامی». تهران: وزارت ارشاد اسلامی، الاسلام یقود الحیات، ۱۴۰۳ ق.
- صدوق، محمدبن علی. «المقنع». قم: مؤسسه الامام الهادی، ۱۴۱۵ ق.
- طباطبایی، حکیم سید محسن. «مستمسک العروة الوثقی» چاپ اول. قم: مؤسسه دار التفسیر، ۱۴۱۶ ق.

- طباطبایی، سیدمحمدحسین؛ خسروشاهی، سیدهادی. «شیعه در اسلام». قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۸.
- طریحی، فخرالدین بن محمد. «مجمع البحرين» جلد ۴. تهران: مرتضوی، ۱۳۶۲.
- طوسی، محمد بن حسن. «المبسوط فی فقه الامامیه». تهران: مکتبه المرتضویه، ۱۳۸۷.
- طوسی، محمدبن حسن. «الاستبصار» جلد ۳. تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۳.
- عامری، پرویز؛ نوایی، سید مهدی. «ضمان ناشی از استیفای نامشروع در حقوق ایران و فرانسه». مجله مطالعات حقوق دانشگاه شیراز، دوره اول، شماره سوم، ۹۵-۱۳۳، ۱۳۸۸.
- عاملی شهید ثانی، زین‌الدین بن علی. «الروضه البهیة فی شرح للمعه الدمشقیه» جلد ۳، چاپ اول. قم: کتابفروشی داوری، ۱۴۱۰ ق.
- عراقی، ضیا الدین. «قاعده لاضرر». قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۴۱۸ ق.
- کاشف الغطاء، علی. «النور الساطع فی الفقه النافع» جلد ۱. قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
- کرکی، علی بن حسین. «جامع المقاصد فی شرح القواعد». قم: مؤسسه آل‌البیت لإحياء التراث، ۱۴۰۸ ق.
- کریمی، محمدمهدی؛ پورمند، محمد. «مبانی فقهی اقتصاد اسلامی» چاپ نهم. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۷.
- کلینی، ابو جعفر، محمد بن یعقوب. «الکافی» جلد ۵. تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ ق.
- مجلسی، محمد باقر. «بحار الانوار» جلد ۲. بیروت: مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ ق.
- محقق حلی. «شرائع الإسلام فی مسائل الحلال و الحرام» جلد ۲. قم: مؤسسه اسماعیلیان، ۱۴۰۸ ق.
- محمدی ری‌شهری، محمد. «میزان‌الحکمه» جلد ۲. قم: دارالحديث، ۱۳۸۴ ش.
- مروج جزائری، سید محمدجعفر. «هدی الطالب فی شرح المکاسب» جلد ۵. قم: مؤسسه دار الکتاب.
- مظفر، محمدرضا. «اصول الفقه» چاپ اول، جلد ۱. قم: انتشارات اسماعیلیان، ۱۳۷۵.
- مظفر، محمدرضا. «المنطق» چاپ سوم. نجف: موسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، ۱۳۸۸ ق.
- مقدس اردبیلی، احمد بن محمد. «مجمع الفائدة والبرهان فی شرح ارشاد الازدهان» جلد ۸. قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۴ ق.
- مکارم شیرازی، ناصر. «القواعد الفقهیه» جلد ۲. قم: انتشارات مدرسه امیرالمومنین، ۱۴۱۱ ق.
- موسوی اردبیلی، سید عبدالکریم. «استفتائات» چاپ اول. قم: نشر نجابت، ۱۳۹۲ ش.
- موسوی خمینی، روح‌الله. «البيع» جلد ۳. قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۸۰ ش.
- موسوی خمینی، روح‌الله. «تحریرالوسیله». نجف اشرف: مطبعه الآداب، ۱۳۹۰ ش.
- موسوی خمینی، روح‌الله. «تحریر الوسیله» جلد ۵. قم: دارالمکتبه العلمیه، ۱۴۰۸ ق.
- موسوی خمینی، روح‌الله. «استفتائات» چاپ پنجم. قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۲۲ ق.
- موسوی خویی، سید ابوالقاسم. «صراط النجاح». قم: مکتب نشر المنتخب، ۱۴۱۶ ق.
- موسوی قزوینی، سید علی. «رساله قاعده ما یضمن بصحیحه یضمن بفاسده» چاپ اول. قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۹ ق.
- موسویان، سیدعباس؛ بهاری قراملکی، حسن. «ضوابط قیمت‌گذاری از منظر فقه امامیه». معرفت اقتصادی، سال اول، شماره دوم، ۱۰۹-۱۳۶، ۱۳۸۹ ش.
- میر محمد صادقی، حسین. «حقوق کیفری اختصاصی (۲) - جرایم علیه اموال و مالکیت» چاپ پانزدهم. تهران: میزان، ۱۳۸۵ ش.
- نجفی، محمد. «جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام» جلد‌های ۱۳۹۲-۱۳۹۸ ق. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- نراقی، احمد بن محمدمهدی. «مستند الشیعه فی احکام الشریعه». قم: مؤسسه آل‌البیت لإحياء التراث، ۱۴۱۸ ق.
- نوری، حسین بن محمدتقی. «مستدرک الوسائل» جلد ۱۳. قم: مؤسسه آل‌البیت (ع)، لاحیا التراث.
- وحید بهبهانی، محمد باقر. «الحاشیه علی مجمع الفائدة والبرهان». قم: مؤسسه علامه وحید بهبهانی، ۱۴۱۷ ق.
- هاشمی شاهرودی، سید محمود. «بحوث فی علم الاصول» چاپ پنجم. قم: مؤسسه دائره المعارف فقه فارسی بر مذهب اهل بیت، ۱۴۱۷ ق.